

BUNĂ GUVERNARE ȘI AGENȚIE MORALĂ

ROMULUS BRÂNCOVEANU

Abstract. I aim in this paper to obtain a simple, perhaps even a simplified, point of view on the normative dimension of good governance from the angle of its relation to moral agency. This view is designed from the perspective of a political realist theory on political legitimacy, inspired by both Bernard Williams's realist conception on political legitimacy, which maintains that a legitimate state must be limited to ensuring social peace and the conditions for social cooperation, and Thomas Pogge's institutionalist conception on human rights, which maintains that every person has a right to a just institutional order. According to the latter view, a legitimate institutional order must meet at least the condition of ensuring the social cooperation and peace with the premise of preserving individuals' moral agency. Preserving individuals' moral agency is also a condition for good governance. My paper also has an applicative dimension. I start my argument with an analysis of the quality of governance in Romania and end it with making some reflections about the ways to improve the Romanian public policy making framework.

Keywords: good governance, moral agency, human rights, political legitimacy, political realism.

INTRODUCERE

În acest articol, termenul de *bună guvernare* se referă la calitatea și eficiența gestionării proceselor sociale, economice și culturale prin intermediul statului sau al unor decizii de tip colectiv dintr-o societate, iar cel de *agenție morală*¹ la caracteristica definitorie a comportamentului individual de a fi orientat prospectiv către scop. Orice guvernare trebuie să prezerve agenția morală a indivizilor. Aspectele discutate în acest articol în legătură cu relația dintre guvernare și agenția morală

¹ Ca și în alte limbi, în engleză sau franceză, de pildă, și în limba română utilizăm cuvântul „agenție” mai ales cu sensul de „reprezentanță”, „birou”, „instituție” etc., și nu pentru a desemna facultăți psihice sau fizice, caracteristici, comportamente și acțiuni ale indivizilor. Din motive de economie a exprimării, totuși, în acest articol am ales să utilizez termenul „agenție morală” ca un echivalent al celui de „moral agency”, întâlnit în filosofia morală de limba engleză, care se referă la capacitatea, facultatea, calitatea unui individ de a fi agent moral, de a acționa moral. Gândul meu a fost că existența termenilor de „agent moral” sau „agent al acțiunii” în vocabularul filosofic deja încetățenit ar putea facilita și adăugarea unui termen nou, precum „agenție morală”, cam în același fel în care cuvântul „agent” și-a lărgit productivitatea de la desemnarea unor funcții publice, „agent secret”, „agent poștal”, la desemnarea de calități abstracte cu valențe conceptuale, cum sunt termenii amintiți ceva mai înainte.

sunt de două feluri: practice și teoretice. Aspectele practice privesc starea guvernării din perspectiva elaborării și implementării politicilor publice în țara noastră.

În mare măsură, politicile publice în România fie sunt realizate pornindu-se de la diagnoze și orientări oferite de organisme internaționale, cum ar fi Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional, fie sunt concepute în așa fel încât să răspundă unor constrângeri reieșite din procesul de integrare în Uniunea Europeană. După căderea comunismului, societatea românească a trecut printr-un amplu proces de transmitere de cunoștințe privind toate sectoarele vieții sociale dinspre țările și organizațiile internaționale occidentale. Între acestea au figurat la loc de cinstă sectorul bunei guvernări și îmbunătățirea capacității diferiților actori sociali, indivizi, firme, organizații, de a se autoguverna. Cu toate acestea, așa cum se va vedea mai jos, calitatea guvernării în România a rămas destul de scăzută. Față de aceste aspecte practice avute în vedere, aspectele teoretice din acest articol aparțin teoriei politice, îndeosebi teoriei legitimității politice și teoriei drepturilor omului, și privesc modul în care acestea interferează cu buna guvernare. Voi începe cu prezentarea aspectelor practice, cele care m-au făcut să mă interesez de chestiunile normative, și voi continua apoi cu prezentarea unui argument pentru justificarea relației dintre buna guvernare și agenție morală. Agenția morală nu este privită ca o resursă sau un mijloc în vederea bunei guvernării, ca un fel de calitate sau capacitate naturală, ci drept o condiție de posibilitate a acesteia, o constrângere de natură politică și morală. Nu este vorba de un argument amplu, ci de schițarea unei perspective capabile să ofere o anumită înțelegere a cadrului general de realizare a politicilor publice. Nu sunt pe atât de naiv sau de vanitos încât să cred că teoriile ar putea schimba deîndată practica politică și socială și nici nu ridic pretenții pentru o anumită validitate empirică a concepției pe care o prezint aici! Nu mai mult decât vara trecută Philip Alston, Raportorul special ONU privind sărăcia extremă și drepturile omului, declara că autoritățile române „refuză să accepte amplitudinea sărăciei și a discriminării”². Speranța mea se leagă de faptul că o clarificare a unor aspecte ale legăturii dintre legitimitatea ordinii instituționale, buna guvernare și agenția morală a indivizilor ar putea contribui la o mai bună clarificare a termenilor în care se pune problema bunei guvernări, atunci când cei în drept iau măsuri ce schimbă structura societății și elaborează politici cu impact pe termen lung. Sau pur și simplu practică politică.

Argumentul meu este structurat în trepte, patru la număr, corespunzătoare subcapitolelor ce urmează. Pe prima treaptă, voi prezenta aspectele practice despre care vorbeam. Este vorba de o privire asupra cadrului mai general al elaborării politicilor publice. În această parte, chiar dacă nu voi mai reveni apoi la aspectele concrete pe care le am în vedere când discut relația bună guvernare – agenție

² „Raportor ONU: România neagă amploarea sărăciei și a discriminării / 34% dintre copii suferă de privațiuni materiale severe”, HotNews.ro, miercuri, 11 noiembrie 2015, <http://www.hotnews.ro/stiri-esential-20579034-raportor-onu-romania-neaga-amploarea-saraciei-discriminarii-34-dintre-copii-suferapri-privatiuni-materiale-severe.htm>, accesat 20 august 2016.

morală, voi căuta să am o perspectivă cât mai cuprinzătoare și abstractă, care să-mi fie de folos pentru ce urmează. Această perspectivă arată că nu putem vorbi de ceea ce se cheamă *bună guvernare* în România. Lipsa bunei guvernări nu este cauzată de absența capacităților instituționale – România posedă toate instituțiile funcționale ale unui stat național modern și este o democrație consolidată –, ci de concepția care ghidează elaborarea politicilor publice. Această concepție ignoră constrângerile normative, politice și morale, cărora trebuie să le răspundă o bună guvernare, acelea ce țin de *posibilitatea și imperativele* unei bune guvernări. Pentru a scoate în evidență importanța acestui din urmă aspect, argumentul constă, în a doua lui treaptă, mai întâi, în prezentarea sintetică a teoriilor privind buna guvernare din teoria politică actuală și, apoi, a premiselor teoretice pe care le adopt: *existența unui drept al omului la o ordine instituțională justă*, premisă desprinsă din interpretarea instituționalistă a drepturilor omului a lui Thomas Pogge³, și *înțelegerea normativă a capacității morale de acțiune a indivizilor*, desprinsă din teoria orientării perspectivele de scop a agentului uman a lui Alan Gewirth⁴. Pe a treia lui treaptă, argumentul disjunge între două aspecte ale normativității în discuția cu privire la ordinea instituțională: unul ce privește *legitimitatea politică* și un altul ce privește *agenția morală*. Această distincție este realizată în termenii lui Rawls⁵, care observă o diferență între *justificarea practicilor* și *justificarea unei acțiuni*. Pretenția teoretică pe care o ridic, pe o a patra și ultimă treaptă, este că argumentul meu se păstrează în granițele realismului politic, așa cum este definit acesta de către Williams⁶, ca prioritizare a valorilor politice în raport cu valorile morale. Nu este, așadar, un argument ce spune actorilor politici ce să facă pentru a proteja sau dezvolta agenția morală a indivizilor, și nici nu indică strategii de urmat, ci doar ce *nu* ar trebui să facă pentru a o prezerva. Agenția morală nu se dezvoltă, ci se protejează. În acest context, arăt că realismul politic, ilustrat de concepții cum ar fi *liberalismul fricii* a lui Judith Shklar⁷, este compatibil cu o teorie a bunei guvernări ce recunoaște constrângerea reprezentată de agenția morală a individului. Concluzia de aici ar fi că o ordine politică bazată pe drepturile omului va prezerva agenția morală a indivizilor în limitele soluțiilor pentru prima problemă politică în termeni hobbseiieni, fără a face apel la o listă proliferantă de drepturi ale omului. La sfârșitul articolului, fac o legătură cu anumite stări de lucruri din societatea și politica românească și subliniez că aceste stări de lucruri arată, o dată în plus, că înțelegerea importanței preservării agenției morale a indivizilor constituie o premisă pentru abordări mai bune.

³ Vezi Thomas Pogge, *World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms*, second expanded edition, Cambridge, Polity Press, 2004, p. 58–76.

⁴ Vezi Alan Gewirth, *Reason and Morality*, Chicago, Chicago University Press, 1978.

⁵ John Rawls, „Two Concepts of Rules”, în *The Philosophical Review*, vol. 64. Nr. 1, ianuarie 1955, p. 3–33.

⁶ Vezi Bernard Williams, *In the Beginning was the Deed. Realism and Moralism in Political Argument*, Princeton, Princeton University Press, 2005, p. 1–17.

⁷ Vezi Judith Shklar, „Liberalism of fear”, în Shaun P. Young, *Liberalism*, Albany, SUNY Press, p. 149–166.

BUNA GUVERNARE ȘI POLITICILE PUBLICE ÎN ROMÂNIA

La peste un sfert de veac de la căderea comunismului, România se confruntă cu dificultăți în îndeplinirea criteriilor Uniunii Europene în ceea ce privește sistemul judiciar (a se vedea mecanismul de cooperare și verificare instituit de Comisia Europeană cu privire la progresele în reforma sistemului judiciar și lupta împotriva corupției, precum și rapoartele privind progresele înregistrate succesiv între 2007 și 2015), și trece printr-un declin economic profund, din care se recuperează greu⁸. România prezintă, de asemenea, un nivel scăzut al competitivității economice⁹ și este prezentată într-o lumină nefavorabilă, fiind criticată pentru diverse aspecte ale funcționării sistemului democratic de către mass-media internațională, organismele UE și funcționarii acesteia (a se vedea, de exemplu, evenimentele legate de încercarea de suspendare a președintelui din 2012 sau mai recente și repetatele declarații ale unor reprezentanți și ambasadori din țările UE și Statele Unite ale Americii la București cu privire la starea democrației în România sau la activități ale Parlamentului român).

Dacă în multe dintre privințe critica externă și o mare parte din opinia publică internă sunt divergente, cele două critici converg cel puțin asupra unui aspect: nivelul scăzut al capacității de guvernare caracteristic societății și instituțiilor politice românești. Nu cu mult timp în urmă, prestigioasa revistă internațională *The Economist* își intitula unul dintre articole „Romania’s hopeless politics. How not to run a country”¹⁰. Cam în același timp, *The Romania Functional Review*, document elaborat de World Bank Center of Government, sublinia că în ciuda schimbărilor, în România, luarea deciziilor publice se petrece *ad-hoc*, factorii de decizie confruntându-se cu un sistem care nu produce analiza de calitate necesară luării unor decizii informate, în cunoștință de cauză. Drept consecință, în România persistă problemele grave și cronice în ceea ce privește calitatea politicilor publice și a cheltuielilor publice¹¹. Acest diagnostic dă o imagine foarte exactă a stilului de guvernare de la noi. El surprinde caracteristica negativă cea mai profundă a elaborării și implementării politicilor în România: caracterul lor *ad-hoc*, încropit. Aceași evaluare este împărtășită și de Comisia Europeană într-un *Report on the*

⁸ Vezi *European Economic Forecast*, Spring 2013 – European Commission, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2013/pdf/ee2_en.pdf, accesat 20 august 2016.

⁹ Vezi Klaus Schwab, *The Global Competitiveness Report 2013 – 2014*, World Economic Forum, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf, accesat 20 august 2016.

¹⁰ „Romania’s hopeless politics. How not to run a country”, în *The Economist*, 22 octombrie 2010, <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2010/10/romaniashopelesspolitics>, accesat 20 august 2016.

¹¹ Vezi *The Romania Functional Review*, CENTER OF GOVERNMENT Final Report October 15, 2010 The World Bank Europe and Central Asia Region, îndeosebi p. 13 și 28, <http://documents.worldbank.org/curated/en/379311468106147470/Romania-Functional-review-center-of-government>, accesat 20 august 2016.

*Partnership Agreement for the use of EU funds for 2014–2040*¹². Potrivit acestui document, României îi lipsește o adevărată viziune strategică, iar dacă există una, aceasta este prea vagă și nu probează că s-au tras învățăminte de pe urma eșecului în cheltuirea fondurilor UE¹³.

Pe plan intern, publicul crede că instituțiile nu sunt în stare să rezolve problemele țării și au o capacitate redusă de a face față provocărilor. De aceea, clasa politică trebuie schimbată cu totul și întregul sistem politic reformat. Parlamentul, principala instituție a democrației, se bucură de o încredere extrem de scăzută și, în ultimii ani, toate sondajele confirmă opinia larg răspândită că „România merge într-o direcție greșită”.

În concluzie, opinia că societatea românească nu dispune de resursele instituționale și culturale necesare pentru a-și asigura buna guvernare, fără standardele, politicile și supravegherea internațională impuse de Banca Mondială, UE și FMI, este una dominantă și este resimțită dureros ca fiind adevărată și greu de rezolvat de către cei mai mulți dintre români. Mult discutata lipsă a unui proiect de țară este, printre altele, deopotrivă expresia și rezultatul acestei percepții.

Punctul de vedere al acestui articol pornește de la faptul că *stilul ad-hoc de guvernare* înseamnă nu doar lipsă de planificare, de cunoștințe și capacități de implementare dar, de asemenea, și de reflecție cu privire la fundamentele pe care se așează guvernarea unei țări. În acest articol vreau să arăt că guvernarea și buna guvernare trebuie să fie orientate nu numai de cerințele tehnice ale organizațiilor internaționale și de învățămintele pe care le putem desprinde din unele statistici, ci și de o *anumită înțelegere normativă a modului în care trebuie realizată guvernarea*. Sau poate în primul rând de o asemenea înțelegere. De aceea, în acest articol, intenționez să ofer câteva elemente pentru o reflecție sistematică de tip normativ cu privire la constrângerile morale cărora trebuie să le corespundă orice guvernare. Credința vulgară că buna guvernare se reduce la management și politici publice este una dintre cauzele lipsei de viziune și de strategie din politica românească.

Poate că eroarea fundamentală a factorilor de decizie din România este că ei echivalează, în general, buna guvernare doar cu administrarea eficientă și îndeplinirea cerințelor și respectarea orientărilor oferite de Uniunea Europeană sau de alte organizații internaționale – ceea ce explică, probabil, de ce România a devenit în ultimul timp o țintă pentru critici usturătoare din partea acelorora care i-au oferit soluții de-a gata. Totuși ne putem întreba dacă nu cumva pe lângă aspectele tehnice privind buna guvernare ce pot fi regăsite în fiecare document și referință privind buna guvernare în România, este nevoie și de altceva, de exemplu, de răspunsuri mai adecvate la constrângerile politice și morale cărora trebuie să le răspundă

¹² Vezi http://ec.europa.eu/contracts_grants/pa/partnership-agreement-romania-summary_en.pdf, accesat 20 august 2016.

¹³ Vezi „Comisia Europeană, o noua lecție pentru Guvern: Strategia României pentru fondurile UE 2014–2020 ramane tot lipsita de viziune, nu ati invatat lectia esecului absorbtiei trecute”, *hotnews.ro*, vineri, 10 ianuarie 2014, <http://economie.hotnews.ro/stiri-eurofonduri-16382014-comisia-europeana-catre-guvern-strategia-romaniei-pentru-fondurile-2014-2020-ramane-tot-lipsita-viziune-nu-ati-invatat-lectia-esecului-absorbtiei-trecute.htm>, accesat la 20 august 2016.

guvernarea și actele acesteia? În răspunsul ce urmează acestei întrebări în acest articol, buna guvernare nu reprezintă rezultatul neutru al unui mecanism setat pentru a rezolva o serie de probleme sociale sau o colecție de remedii improvizate pe un termen mai scurt sau mai lung, ci un proces ce reclamă anumite condiții de posibilitate politice și morale.

GUVERNARE ȘI BUNĂ GUVERNARE ÎN TEORIA POLITICĂ ACTUALĂ

Buna guvernare este una dintre cele mai importante și discutate teme în teoria politică contemporană¹⁴. Studiul capacității morale de acțiune, al agenției morale, este, de asemenea, una dintre cele mai importante direcții de cercetare în filosofia morală de astăzi¹⁵, în special cele referitoare la drepturile omului și dreptatea socială¹⁶. Recent, psihologia evoluționistă și teoria evoluționistă a jocurilor și-au extins cercetările în tradiție humeană asupra relațiilor dintre agenția morală a indivizilor, înzestrați cu emoții și empatie, și emergența normelor morale¹⁷.

În ciuda acestui puternic interes de cercetare, conceptul de bună guvernare și cel de agenție morală sunt, încă, teoretic disputate într-un fel care nu limitează în mod canonic tipurile de abordare și interpretare pe care le putem construi: Ce înseamnă guvernarea? Ce înseamnă buna guvernare? Ce presupune agenția morală? Ce caracteristici trebuie să întrunească o societate pentru ca oamenii să-și manifeste capacitatea morală de acțiune? Asemenea întrebări sunt predominante în literatura de specialitate¹⁸. Omniprezența acestor întrebări și răspunsurile diferite pe care le primesc generează nevoia unei abordări teoretice în care analiza conceptuală și normativă se pot sprijini reciproc.

Totuși, folosirea *alunecoasă* a conceptelor de guvernare și bună guvernare¹⁹ nu ține neapărat de lipsa de claritate teoretică și metodologică a acestora, ci mai degrabă de ambiguitatea contextelor în care cele două concepte sunt folosite. Astfel, avem pe de o parte o utilizare a lor într-o perspectivă pe care o putem

¹⁴ Vezi Mark Bevir, *Key Concepts in Governance*, London, Sage, 2009.

¹⁵ Vezi Christine Korsgaard, *The Constitution of Agency*, Oxford, Oxford University Press, 1997; Alan Gewirth, *Self-fulfilment*, Princeton, Princeton University Press, 2008.

¹⁶ Vezi Martha Nussbaum, „Capabilities and Human Rights”, în *Fordham Law Review*, vol. 66, nr. 2, 1997, p. 273–300. Amartya Sen, *Development as Freedom*, Oxford, Oxford University Press, 1999, Thomas Pogge, *Politics as Usual: What Lies behind the Pro-Poor Rhetoric*, Cambridge, Polity Press, 2010.

¹⁷ Vezi Frans B.M. De Waal, „Putting the Altruism Back into Altruism: The Evolution of Empathy”, în *Annual Review of Psychology*, vol. 59, 2008, p. 279–300.

¹⁸ Marilee S. Grindle, „Good Enough Governance Revisited”; Ida Koivisto, „Varieties of Good Governance: A Suggestion of Discursive Plurality”, în *International Journal for the Semiotics of Law – Revue internationale de Sémiotique juridique*, vol. 27, nr. 4, decembrie 2014, p. 587–611.

¹⁹ Jon Pierre, B. Guy Peters, *Governance, Politics and the State*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, p. 7.

califica drept *clasică*, în care guvernarea apare ca principală atribuție sau acțiune a statului înzestrat cu putere coercitivă. În acest caz, actul guvernării este interpretat în lumina definiției monopoliste a statului: guvernarea este un monopol al statului, iar buna guvernare înseamnă o anumită calitate a acțiunilor întreprinse pe baza acestui monopol, exprimată în indicatori care privesc nu doar exercitarea violenței legitime, ci și celelalte aspecte monopoliste ale guvernării care privesc administrarea prin politici a diferitelor sectoare ale societății. În acest cadru, clasic, cultura politică, societatea civilă, capitalul social sunt elemente care facilitează, contribuie la calitatea guvernării, a elaborării și implementării politicilor în diferitele sectoare sociale.

Conceptele de guvernare și bună guvernare sunt utilizate și în contextul unor abordări noi, așa cum sunt cele care aparțin teoriei economice a statului, a democrației, teoria alegerii raționale etc. În cadrul acestora, guvernarea nu mai este interpretată doar ca un atribut al statului, ci mai degrabă ca o capacitate mai largă pe care o deține o anumită societate sau comunitate de a stăpâni diferitele sale procese economice și sociale prin decizii colective și prin politici dezvoltate prin intermediul statului, dar mai cu seamă în alte cadre decât acelea tradiționale ale statului național modern – o guvernare fără guvern (*governance without government*)²⁰. În limba română, de exemplu, deși o vreme nu a existat nici un fel de distincție între utilizarea termenilor de *guvernare* și *guvernanță*, pare să se încetățenească un fel de utilizare specifică: *guvernare* pentru acele aspecte ale gestiunii politice a societății în care intervine puterea coercitivă (engl. *government*), și *guvernanță* pentru acele aspecte care privesc deciziile colective care nu au nici un fel de legătură cu exercitarea unei puteri coercitive (engl. *governance*). Prin urmare *guvernarea* ar presupune ierarhie și coerciție, stat și organizații ierarhice ale acestuia, în timp ce *guvernanța* ar presupune societatea civilă, rețele, dezbateri, persuasiune și consens²¹. În ceea ce privește acest articol, ca și până acum, voi utiliza termenul *guvernare* într-un mod *alunecos*²², deoarece cele mai multe aspecte care privesc *guvernanța*, dacă vom ține cont de distincția de mai sus, sunt condiționate, până la urmă, de fapt, de exercițiul guvernării, de cadrul mai larg, statal al acesteia. Putem vorbi, așadar, de buna guvernare, referindu-ne atât la actele de guvernare ce aparțin statului, cât și la acelea ce aparțin societății civile. De asemenea, într-o anumită măsură statul, la rândul său, poate fi considerat drept una dintre formele de guvernare posibile într-o societate.

Buna guvernare, așa cum o înțeleg aici, poate fi abordată într-un sens descriptiv sau neutru și un sens normativ. Din acest unghi, termenul de *bună guvernare* are cel puțin două semnificații bine definite: una *descriptivă* sau *neutră*, atunci când conceptul se referă la existența condițiilor practice sau la activități menite să creeze condițiile necesare pentru luarea de decizii colective, de elaborare

²⁰ Vezi B. Guy Peters, Jon Pierre, „Governance Without Government? Rethinking Public Administration”, în *Journal of Public Administration Research and Theory*, vol. 8, nr. 2, 1998, p. 223–243.

²¹ Rod Hague, Martin Harrop, *Comparative Government and Politics. An Introduction*, 6th edition, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2004, p. 6.

²² Jon Pierre, B. Guy Peters, *Governance, Politics and the State*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, p. 7.

și implementare a politicilor de către diferiții actori sociali, în primul rând statul, alți actori diferiți de stat (societate civilă) sau de diferiți actori împreună cu statul – această utilizare nu face obiectul acestui articol, și una *normativă*, care se referă la condițiile de posibilitate sau constrângerile de natură politică și morală, atunci când buna guvernare este discutată din perspectiva legitimității sau a unor valori cum ar fi libertatea, drepturile omului, dreptatea socială sau dreptatea globală – ceea ce constituie obiectul discuției de aici. Doresc de asemenea să fac o precizare metodologică: atunci când vorbesc despre decizii colective, grupuri, societate civilă, o fac din perspectiva individualismului metodologic, deși buna guvernare este un concept cu referință colectivă.

Un punct de vedere cuprinzător pentru o înțelegere normativă a conceptului de bună guvernare oferă concepția instituționalistă a drepturilor omului a lui Thomas Pogge²³. Concepția instituționalistă a lui Pogge asupra drepturilor omului susține că *orice individ are dreptul la o ordine instituțională bazată pe drepturile omului*. În contextul acesteia, se poate afirma că există un drept al omului la bună guvernare, la o ordine instituțională în care există condițiile favorabile instaurării acesteia și se realizează buna guvernare. Așa cum subliniază Pogge²⁴, din acest punct de vedere, *dreptul la o bună guvernare* poate fi conceput ca o concretizare sau aplicare a unui drept al omului menționat în *Declarația Universală a Drepturilor Omului* astfel: „Toți oamenii au dreptul la o orânduire socială și internațională în care drepturile și libertățile expuse în prezenta Declarație pot fi realizate pe deplin” (§ 28). Atât ordinea socială internă a unui stat, cât și ordinea internațională ar putea să nu treacă acest test. În acest articol, nu voi aborda aspectul internațional, deși concepția lui Pogge, cel de la care plec, are în vedere cu precădere acest aspect.

Interpretarea pe care o dau teoriei lui Pogge este următoarea: o ordine instituțională este legitimă dacă se bazează pe drepturile omului; în reclamarea drepturilor omului corelativul pretinderii sale nu revine tuturor membrilor unei societăți, ci membrilor echipei de guvernare, cei care reprezintă instituțiile dintr-o ordine sau, pe scurt, instituțiile (dreptul este o relație între individ și instituții): „drepturile omului conferă cuiva pretinderi nu cu privire la celelalte ființe umane, ci în particular față de cei care le impun o anumită ordine instituțională”²⁵. Prin urmare aceste drepturi nu privesc relațiile interindividuale, ci sunt drepturi care se manifestă numai în relații cu instituții. Dreptul la bună guvernare este, în acest sens, un drept pur instituțional. Am un drept la bună guvernare nu în relația mea cu toți ceilalți oameni, ci numai în relație cu acei indivizi care joacă un rol în conducerea, guvernarea societății, în deciziile colective și care acționează într-un fel sau altul coercitiv în vederea realizării ordinii instituționale.

Printre alte posibile interpretări intermediare, există cel puțin două modalități de bază ale concepției instituționaliste a drepturilor. O modalitate restrictivă, pe care o împărtășesc, și o modalitate mai deschisă – aceea pe care o împărtășește și o

²³ Thomas Pogge, *op. cit.*

²⁴ *Ibidem*, p. 70–71.

²⁵ *Ibidem*, p. 67.

dezvoltă de fapt Thomas Pogge. Prefer modalitatea restrictivă, pentru că într-o teorie deschisă a drepturilor vom putea adăuga oricând drepturi pe o listă de drepturi ale omului, lăsând deschisă posibilitatea invalidării oricărei ordini instituționale, pe care, altfel, avem suficiente motive să o considerăm legitimă – orice ordine instituțională ar putea fi invalidată prin proliferarea de drepturi. O modalitate de a închide lista ar putea fi aceea de a restrânge numărul drepturilor omului ce validează ordinea instituțională. Dacă vom fi de acord cu această restricționare, atunci o asemenea listă ar trebui să conțină cel puțin drepturile individului la libertate și securitate, adică acele drepturi ce presupun menținerea păcii și a condițiilor de cooperare în societate și legitimează, în același timp, activitățile de menținere a acestora, guvernarea în genere, adică acele drepturi ce țin de posibilitatea și legitimitatea guvernării în genere. Această restricție prioritizează libertatea individuală în raport cu oricare alte valori. Este o restricție de dragul libertății. Rațiunile pentru care lista drepturilor ar putea fi închisă aici vor fi oferite în partea argumentului care se referă la conținutul primei probleme politice și la cerința ca soluțiile găsite pentru rezolvarea acesteia să nu devină, la rândul lor, parte a problemei. Putem vorbi, astfel, de o închidere sau de o scurtare de tip hobsseian a listei drepturilor omului de dragul libertății și al respectării acestora. Ne putem însă întreba cum se înfățișează în aceste condiții dreptul la bună guvernare?

Plasând buna guvernare în contextul unei teorii a drepturilor omului, argumentul meu se deosebește de încercări de explicație normativă, ca teoria alegerii raționale²⁶, network theory²⁷, teoriile neo-instituționaliste²⁸, sau teorii ad-hoc, dezvoltate ca urmare a necesității de a evalua diferite sisteme politice de unele organizații internaționale și prezente în documentele acestora (BM, FMI etc.). Aceste încercări se concentrează în întregime pe îndeplinirea unor *standarde minimale*, cum ar fi, de exemplu, *statul de drept, consens, participare, responsabilitate, eficacitate, transparență* etc. cu care încearcă să pună în legătură capacitățile diferiților actori pe care îi presupun angajați în realizarea bunei guvernări: indivizi, guvern, firme, universități sau agenți intangibili cum ar fi capitalul uman, societatea civilă sau culturile, de la culturile de

²⁶ Gordon Tullock, James M. Buchanan, *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*, Michigan, University of Michigan Press, 1962, Mancur Olson, *The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1965, Dennis C. Mueller, „Public choice. An Introduction”, în *The Encyclopedia of Public Choice*, Dordrecht, Kluwer, 2003, p. 32–48.

²⁷ Walter W. Powell, „Neither market nor hierarchy: network forms of organization”, în *Research in Organizational Behavior*, vol. 12, 1990, p. 295–336, Grahame Thompson, Jennifer Frances, Rosalind Levacic, Jeremy Mitchell, *Markets, Hierarchies and Networks. The Coordination of Social Life*, London, Sage, 1991.

²⁸ Douglass C. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge, Cambridge University Press, 1990, James G. March, Johan P. Olsen, *Democratic Governance*, New York, Free Press, 1995, Peter A. Hall, Rosemary C. R. Taylor, *Political Science and the Three New Institutionalisms*, *Political studies*, XLIV, 1996, p. 936–957, Robert Adcock, Mark Bevir, Shannon C. Stimson, „Historicizing the New Institutionalism(s)”, în *Modern political science: Anglo-American Exchanges since 1880*, Princeton: Princeton University Press, 2007, p. 259–289, Elinor Ostrom, *Understanding Institutional Diversity*, Princeton, Princeton University Press, 2009.

cartier la cultura înaltă. În interpretarea mea, buna guvernare este un drept al individului care se realizează față de ordinea instituțională existentă.

Orice om are dreptul la o ordine instituțională bazată pe drepturile omului. Aceasta înseamnă că ordinea instituțională, statul, trebuie să mijlocească exercitarea drepturilor, să asigure adică fiecărui individ accesul la obiectul drepturilor sale. O ordine instituțională satisface dreptul la bună guvernare numai dacă prezervă, protejează agenția morală a indivizilor, felul lor de a acționa prin raportare reflexivă și normativă la scopul acțiunii. Voi încerca, în continuare, să ofer câteva lămuriri succesive cu privire la înțelesul pe care îl confer aici termenului de agenție morală.

Potrivit lui Gewirth, agenția morală se referă la faptul că „toate ființele umane cu capacități normale sunt agenți care acționează din perspectiva scopului acțiunii (*prospective purposive agents*)”²⁹. Aceasta înseamnă că vizând prin acțiunea noastră un anumit scop, în calitate de agenți, noi atașăm de scopul acțiunii noastre și o anumită semnificație (pozitivă) – ceea ce ne și face să acționăm pentru atingerea lui. Din punctul meu de vedere, semnificația scopului acțiunii are o încărcătură normativă, întrucât se construiește prin raportarea la norme, la valori, în sensul în care Max Weber vorbește de raportare la valori sau relevanță valorică (*Wertbeziehung*)³⁰. Constantând necesitatea unei asemenea semnificații pentru succesul sau realizarea scopului acțiunii sale, un individ este constrâns în mod rațional să accepte că toți ceilalți oameni trebuie să se bucure de aceeași libertate și bunăstare ca și el în vederea atingerii propriilor scopuri. În această calitate de ființe caracterizate de agenție morală, al căror comportament este orientat către scop în mod prospectiv, indivizii au drepturi ale omului, sunt adică îndreptățiți la libertate și la participare într-o societate pluralistă ce ține seama de multitudinea și ireductibilitatea valorilor, susține Gewirth.

Ca și în cazul teoriei lui Pogge, prefer o interpretare restrictivă a teoriei lui Gewirth, unele dintre elementele acesteia regăsindu-se și în scurta prezentare de mai sus. Drept urmare, nu voi considera capacitatea indivizilor de a-și considera propriile acțiuni din perspectiva scopurilor ca bază pentru un statut ontologic privilegiat, așa cum demnitatea umană reprezintă temeiul drepturilor omului în concepția cea mai comună, ci doar ca pe o trăsătură a comportamentului uman pe care fiecare individ uman trebuie să o recunoscă cu privire la celălalt: toate activitățile umane sunt orientate către scop și în acest sens ele cer anumite caracteristici normative impuse de semnificația pe care o are scopul acțiunii pentru declanșarea și orientarea acțiunii propriu-zise. De exemplu, un individ care nu are posibilitatea de a se orienta și a-și evalua acțiunea în relație cu scopurile pe care și le propune, nu va fi nici în condiția de a o întreprinde, nu are agenție morală. Aceasta nu înseamnă că individul nu este responsabil pentru acțiunile sale sau ceva de felul acesta, deși în anumite cazuri ar putea însemna și așa ceva, ci pur și simplu că, în anumite situații, comportamentul

²⁹ Alan Gewirth, *Reason and Morality*, Chicago, Chicago University Press, 1978, p. 317.

³⁰ Vezi Max Weber, „Sensul ‘neutralității axiologice’ în științele sociologice și economice”, *Idem, Teorie și metodă în științele culturii*, Iași, Polirom, 2001, p. 113–180.

unui individ nu mai întrunește caracteristica agenției morale. Din perspectiva concepției instituționaliste a drepturilor omului, neîntrunirea acestei caracteristici nu cade în responsabilitatea individului, ci a ordinii instituționale. Cum și de ce?

Actele noastre nu corespund doar pornirilor, nevoilor, dorințelor, alegerilor și nu se sting odată cu îndeplinirea acestora, ci sunt însoțite de o evaluare prospectivă ce trece dincolo de scopurile intenționate de fapt. De exemplu, orientarea către scop nu reprezintă o simplă orientare rațională, cum ar fi alegerea mijloacelor potrivite pentru atingerea scopului urmărit, ci un act în care scopul acțiunii este interpretat în același timp cu intenționarea lui, cam în felul în care nu doar ne hrănim, ci ne hrănim sănătos sau insuficient, ne facem profesori nu doar pentru a avea o meserie, ci și pentru a ne dezvolta profesional și uman etc. Într-un fel, suntem agenți morali mai ales în acest al doilea sens. Indivizii intenționează și acționează ca agenți morali prin acțiuni ireductibile la scopul imediat vizat al acțiunii lor, fie că vorbim de nevoi, dorințe sau intenții de fapt, cam în felul în care cineva poate flutura un steag cu mișcări mai ample sau mai puțin ample cu intenția de a-l ține într-un echilibru cât mai bun pentru a-și ușura mișcarea, dar și pentru a expune cât mai vizibil și a face mai pregnante simbolurile echipei de fotbal din galeria căreia face parte. Cineva care este adus în condiția de a vota doar pentru a primi un litru de ulei este privat de posibilitatea sa de a realiza dimensiunea prospectivă a acțiunilor sale, i se încalcă dreptul la libertate și la buna condiție de a-și exercita acest drept.

Având la dispoziție teoriile lui Pogge și Gewirth, interpretate restrictiv, putem acum repeta întrebarea pe care o avansasem ceva mai înainte privind posibilitatea bunei guvernări.

LEGITIMITATEA ȘI BUNĂ GUVERNARE

În lumina înțelegerii restrictive a teoriei lui Gewirth, putem încerca o analiză a agenției morale pornind de la felul scopurilor, tipul mijloacelor, condițiile acțiunii, problema perspectivei, chestiunea alegerii ș.a.m.d. Într-o asemenea posibilă analiză, buna guvernare ar putea fi încă înțeleasă ca o problemă de simplă eficiență. Constrângerile normative de tip moral sau politic ar putea, în felul acesta, să-și piardă nu doar necesitatea, ci și stringența în raport cu buna guvernare. De aceea, aș continua să precizez mai bine punctul meu de vedere asupra teoriei lui Gewirth. Gewirth³¹ consideră că recunoașterea agenției morale a celorlalți reprezintă o constrângere rațională. El își bazează agumentarea pe faptul că un agent care își judecă, interpretează, acțiunea din perspectiva scopurilor sale actuale și viitoare presupune, pe de o parte, dreptul său individual la libertate și bunăstare ca o condiție necesară atingerii acestora (ca agent trebuie să am posibilitatea de a voi liber scopurile pe care doresc să le ating, să fiu în condiția de a voi acest lucru și de a le atinge), iar, pe de altă parte, în același timp, pentru a fi consistent rațional în

³¹ Alan Gewirth, *op. cit.*, p. 83.

prospecția sa, va recunoaște în dreptul său personal un drept care cere universalizare, deoarece un drept care nu ar putea reveni oricărui altcuiva în mod rațional, cum ar fi cel la libertate și cel la bunăstare, nu i-ar putea reveni nici lui însuși. Prin urmare, orice individ care își interpretează acțiunile prezente și viitoare, privindu-se pe sine ca individ ce are scopuri de îndeplinit și acțiuni care se vor desfășura din prezent în viitor sau numai în viitor, asociază acestei interpretări nu doar propriile interese, ci și interesele celorlalți – recunoaște adică agenția morală a celorlalți, faptul că și ceilalți își orientează acțiunile în mod normativ către scop și, pentru aceasta, trebuie să beneficieze de o ordine instituțională ce-i garantează accesul la drepturile omului.

Cineva ar putea obiecta spunând că acceptând ideea unei oarecare condiții sau bunăstări a individului necesară manifestării unui comportament normativ subscriu, de fapt, la caracterizarea agenției morale ca proprietate a indivizilor, drept ceva dat. Totuși, așa cum, de exemplu, „responsabilitatea morală” sau „moralitatea” cuiva nu reprezintă o caracteristică independentă de acțiunile sale, în același fel putem vorbi și de agenția morală, în sensul de aici. Nimeni nu se naște moral, responsabil moral, cu agenție morală etc., dar comportamentul oricărui individ uman trebuie să vădească agenție morală. De aceea, un individ este agent moral câtă vreme acționează moral și comportamentul său prezintă anumite caracteristici. Între acestea, normativitatea este indispensabilă.

Față de asemenea obiecții, de asemenea, un pas înainte l-ar putea reprezenta o mai bună clarificare a cuvântul *moral* din sintagma *agenție morală*. N-ar fi mai potrivit să se vorbească de agenție *rațională*, de exemplu? Cum spuneam, nu vorbesc de agenție *rațională* sau de agenție sau capacitate de acțiune pur și simplu, deoarece, din perspectiva adoptată, nu e vorba de vreo proprietate fizică sau psihică a ființei umane, de vreun statut al acesteia în lume sau de vreo trăsătură a individului derivată dintr-o concepție bine încheată despre om, despre libertate, despre acțiune etc. Agenția pe care o am în vedere este *morală* deoarece nu poate fi instrumentalizată în niciuna dintre perspectivele amintite mai înainte: ea nu derivă dintr-un statut ontologic, religios, din atribute fizice, psihice, sociale sau filosofice ce pot fi atașate de individul uman, ci se referă doar la constrângerile cărora trebuie să le răspundă comportamentul oricărui individ prin raportare la cadrul normativ dintr-o societate. Probabil cea mai bună denumire pentru acest cadru foarte general ce constrânge comportamentul uman este aceea de *morală*.

Nefiind o proprietate a individului, agenția morală nu poate fi cultivată. Nu reprezintă ceva care poate fi întărit, dezvoltat, neglijat etc. ci numai aspectul normativ al oricărui comportament uman. Un individ are agenție morală în măsura în care își semnifică, interpretează acțiunile în mod normativ. În acest sens, agenția morală este o caracteristică a *oricărui ființe umane normale*, cum spune Gewirth³², și nu o capacitate legată de biologia, psihologia, educația etc. individului. Ideea de agenție morală se referă la faptul că orice comportament *uman* vădește agenție

³² *Ibidem*, p. 367.

morală atâta vreme cât nu este cauzat biologic sau psihologic sau în oricare mod care afectează modul în care un agent intenționează scopul acțiunii sale, de pildă prin constrângere sau absența oricărei bune condiții de a acționa. Ne e foame și mâncăm, sau dorim să mâncăm ceva, dar mâncăm numai anumite lucruri, sau ne abținem chiar împotriva biologiei noastre și nu mâncăm nimic pentru că ținem post etc. Rădem pentru că am văzut sau auzit ceva amuzant, și nu pentru că se întâmplă să rădem în felul în care uneori căscăm de somn sau de plictiseală, sau respectăm comanda cuiva nu pentru că așa se întâmplă să se petreacă lucrurile, ca în felul în care rădem când se întâmplă ca cineva să alunece pe gheață în fața noastră, ci pentru că îi recunoaștem autoritatea, calculăm consecințele constrângerii pe care ne-o aplică etc.

Totuși, trebuie subliniat că agenția morală este ceva mai mult decât intenționalitatea comportamentală înțeleasă psihologic sau filosofic. De asemenea, discuția despre agenția morală, așa cum propun termenul aici, nu trebuie înțeleasă separat de discuția despre ordinea instituțională, nu este adică despre agenția morală în genere. În sensul în care am insistat mai sus este destul de clar că agenția morală este condiționată într-un mod anume de societate, de aranjamentele instituționale. În acest sens, orice ordine instituțională trebuie să prezerve cel puțin agenția morală a indivizilor, modul lor de a acționa atașând sensuri acțiunii lor. Aceasta nu înseamnă că vom putea înființa un minister sau o firmă sau orice altceva care să aibă drept scop preservarea agenției morale, așa cum de exemplu pentru sănătate pot fi înființate instituții – deși se concep proiecte în care ameliorarea agenției morale s-ar obține pur și simplu prin administrarea de medicamente, de anumite substanțe chimice³³. De aceea, în acest context instituțional, agenția morală nu poate fi înțeleasă drept o cale, un instrument sau o parte a unei ordini instituționale bazate pe drepturile omului, ci asemenea unei cerințe sau constrângeri, legată de necesitatea respectării drepturilor omului. Care este locul, unde și în ce cazuri putem discuta agenția morală în înțelesul unei constrângeri pentru orice ordine instituțională?

Teoria instituțională a drepturilor omului a lui Pogge³⁴ conține asemenea indicații: el discută de ordinea instituțională ca de o ordine impusă, *coercitivă*, însoțită de mecanisme de impunere prin violență fizică. Ordinile coercitive de felul statului sunt ordini ce cad normativ în sfera legitimității politice.

Am convenit însă de la început că ideea unei ordini instituționale bazată pe drepturile omului nu ar trebui să conțină ca referință o listă deschisă de asemenea drepturi și că trebuie să găsim o modalitate de a scurta și închide lista. Am anunțat, totodată, că concepția care mă ghidează în acest articol este o concepție specifică realismului politic. Voi încerca să argumentez pe baza acesteia că lista drepturilor omului pe care se bazează ordinea instituțională ce prezervă agenția morală poate fi limitată la drepturi ale omului legate de asigurarea siguranței individului și a condițiilor de cooperare. Prin urmare, statul care asigură siguranța individului și

³³ Vezi Igmarr Persson, Julian Săvulescu, *Nepotriviți pentru viitor. Nevoia de bioameliorare morală*, București, Editura ALL, 2014.

³⁴ Thomas Pogge, *op. cit.*

condițiile de cooperare în societate prezervă totodată agenția morală a indivizilor și condițiile necesare bunei guvernări.

Nu este nevoie să înșir drepturile omului ce corespund soluției primei probleme politice, deoarece, și ca număr și ca formulare, acestea pot fi numeroase și diferite. Vreau doar să arăt că prezervarea agenției morale asigură accesul la obiectul acestor drepturi incluse în listă și păstrate în discuția de aici în formularea lor cea mai abstractă și mai generală.

Astfel, realismul politic susține că acțiunea politică nu constă în aplicarea de concepții și valori morale în acțiunea sau instituțiile politice, ci urmărește rezolvarea unor probleme pur politice. Prima problemă și problema primă a acțiunii politice este „în termeni hobbesieni” aceea a „asigurării ordinii, protecției, siguranței, încrederii și a condițiilor cooperării”³⁵. Această problemă este prima și primă nu pentru că ar avea vreo prioritate anume între toate celelalte probleme în societate care ar putea avea sau căpăta un caracter politic, ci pentru că este permanentă, nu încetează vreodată de a se pune și nu poate fi rezolvată definitiv: este obiectul perpetuu al activității politice. Condiția rezolvării acestei probleme este ca statul sau acțiunea politică să nu devină, la rândul lor, parte a problemei, să nu producă adică insecuritate, neîncredere și să strice condițiile cooperării. Subliniez că prin *rezolvare* nu înțeleg o rezolvare definitivă, pentru totdeauna, ci o rezolvare realizată în anumite situații istorice. În acest sens, statul, în diferitele lui forme, reprezintă o soluție a problemei politice.

Din perspectiva realismului politic, ordinea instituțională, pe de o parte, și activitățile de menținere și impunere a acesteia, pe de altă parte, nu trebuie să primejduiască libertatea, siguranța, realizarea încrederii și condițiile necesare cooperării între indivizi. În stat, coerciția nu trebuie să fie arbitrară sau să se transforme în teroare. Mai mult, acțiunile politice trebuie să aibă în vedere întotdeauna consecințele pe care le au asupra vieții oamenilor. Oricât de înalte și de nobile ar fi scopurile acțiunii politice, de exemplu asigurarea unei vieți decente pentru toți membrii unei societăți, ele nu trebuie să limiteze cu ceva libertatea individuală. În relația ei cu libertatea, agenția morală ar putea fi înțeleasă, în diferite concepții, drept ceva mai important sau ceva mai puțin important decât libertatea individuală. Ea ar putea fi înțeleasă drept ceva mai important, atunci când în numele protejării agenției morale, de exemplu, ordinea instituțională sau impunerea ei ar limita și prejudicia libertatea de acțiune a indivizilor, și drept ceva mai puțin important, dacă în numele eficientizării statului sau al eficienței economice, de pildă, o parte sau toți membrii societății ar ajunge în situația de a fi lipsiți de agenție morală. Nu putem institui ordini instituționale de dragul agenției morale, dar ordinele instituționale, oricare ar fi ele, trebuie să protejeze agenția morală a individului, să nu-i primejduiască drepturile și bunăstarea.

Această susținere este compatibilă cu diferite forme de realism politic. De exemplu, așa-numitul *liberalism al fricii* (*liberalism of fear*) promovat de Judit Shklar consideră că cerința de bază pentru ordinele impuse coercitiv, adică pentru

³⁵ Bernard Williams, *op. cit.*, p. 3.

stat, este aceea de eliminare a terorii. *Cruzimea* din partea celor care impun ordinele instituționale și *frica* din partea celor cărora li se impune ordinea nu au ce căuta într-un stat inspirat de principiul liberal al libertății individului, bazat pe drepturile omului. În cadrul unei ordini instituționale ce ignoră libertatea, drepturile omului, bazată de amenințare sau manipulare sistematică, se poate vorbi cu greu de prezervarea agenției morale a indivizilor.³⁶

Totuși, linia de argumentare pe care am urmat-o până aici nu a făcut apel la o teorie a sentimentelor politice, pentru a ajunge să concluzionăm acum, oarecum, pe această bază. Pe de altă parte, unul dintre obiecțiile care s-a putea aduce în plus ar fi acela că, odată cu discutarea chestiunilor privind coerciția fizică, ne aflăm într-o teorie a legitimității politice care investighează condițiile de posibilitate a oricărei guvernări, ceea ce ar presupune un alt plan al discuției, într-un fel, mai înalt sau mai profund decât acela al *simplei* bune guvernări, dacă se poate spune așa, aceasta din urmă privind doar executarea sau administrarea unei ordini instituționale: ar fi vorba doar de mijloacele guvernării și nu de principiile ordinii instituționale.

Pentru a preîntâmpina o asemenea obiecție, aș dori să fac o distincție care ne-ar putea ajuta. Rawls disjunge între ceea ce el numește *justificarea unei practici* și *justificarea unei acțiuni* ce cade sub aceasta³⁷. Aici *practica* de justificat ar fi statul, iar *acțiunile* de justificat ar putea fi reprezentate de activitățile făcute posibile de existența statului, în primul rând coerciția fizică legitimă, dar și, de exemplu, campaniile electorale, politicile agrare, relațiile internaționale etc. sau, mai extins, guvernarea. Mai clar, Rawls distinge între justificarea unei norme, reguli, și justificarea acțiunilor întreprinse prin raportare la acea normă sau regulă. Una este să justifici o *normă* sau o regulă și alta este să justifici o *acțiune care se raportează la acea normă*. Una este să justifici de ce poliția nu trebuie să aresteze pe cineva fără hotărârea judecătorului și alta este să justifici condițiile în care un polițist anume a procedat într-un anumit fel cu o anumită persoană, aducând-o sau nu în fața judecătorului etc. Din asemenea observații rezultă că trebuie să facem o distincție între *normativitatea regulilor* și *normativitatea acțiunilor* care se raportează la reguli. În lumina acesteia, agenția morală se așează sub al doilea tip de normativitate. Agenția morală privește, așadar, modul în care ne raportăm la norme, și nu temeiurile adopțării lor. Potrivit acestei distincții, ar trebui să separăm acum discuția despre drepturile omului, ce rămâne pe mai departe o discuție pur filosofică despre temeiurile acestora, și discuția despre acțiunile desfășurate sub acele reguli, discuții care au o parte practică legată de posibilitatea de a urma aceste reguli.

Am stabilit că agenția morală nu reprezintă o trăsătură a individului uman, ci a comportamentului său. Spunând că legile, strategiile și acțiunile statului trebuie să prezerve agenția morală a indivizilor spunem că statul trebuie să asigure condițiile necesare manifestării acestui comportament: indivizii au de atașat sensuri acțiunilor, iar societatea în care trăiesc trebuie să le asigure posibilitatea de a o

³⁶ Judith Shklar, *op. cit.*

³⁷ John Rawls, *op. cit.*, p. 3.

face. De aceea, vom putea introduce necesitatea prezervării agenției morale într-o teorie a legitimității politice pornind de la ideea că stabilirea și impunerea oricărei ordini instituționale necesită prezervarea agenției morale a supușilor acelei ordini. Coerciția, guvernarea și măsurile acesteia, de orice fel, nu trebuie să restricționeze capacitatea indivizilor de a acționa prin raportarea la norme: coerciția nu trebuie să restrângă în niciun fel evantaiul alegerilor pe care indivizii le fac ca opțiuni pentru norme în lumina cărora doresc să acționeze, inclusiv în instituirea acestora, și nici să pună în pericol buna condiție necesară individului pentru a se raporta la norme, prin sărăcie, lipsă de educație, lipsă de cadru normativ sau în oricare alt mod. Prezervarea agenției morale apare ca o problemă a celor care *impun ordinea instituțională*. În măsura în care ordinea instituțională este impusă prin mecanisme de decizie colectivă, prezervarea agenției morale este, de asemenea, problema tuturor acelor care iau aceste decizii și le impun. Dreptul la bună guvernare înseamnă că nicio echipă, guvern sau grup ce ia decizii colective, care impune o ordine instituțională nu poate governa afectând agenția morală a indivizilor. În acest sens guvernele țărilor în care domnește sărăcia severă, ca și guvernele țărilor în care modalitățile de impunere a ordinii instituționale știrbesc agenția morală trebuie schimbate, îndepărtate.

CUM TRANSLĂM ACEASTĂ MICĂ TEORIE A BUNEI GUVERNĂRI ÎN PRACTICĂ

Primul lucru care rezultă de aici este că buna guvernare nu este o chestiune de eficiență și că nu există standarde generale ale acesteia, nici măcar acele condiții minimale de care vorbesc anumite teorii inspirate de drepturile omului și care privesc, de exemplu, asigurarea unor condiții decente de viață. Buna guvernare privește aranjamentele și modalitățile de impunere a unei ordini instituționale, iar succesul sau insuccesul, calitatea sau lipsa de calitate a acestora nu pot fi stabilite în termenii eficienței sau ai unor standarde valabile pentru toată lumea. Politicienii și toți aceia care fac politică în România, susținând sus și tare că sunt altceva decât politicieni, ar trebui să conștientizeze faptul că împărțirea de găleți în campania electorală, cumpărarea voturilor sunt un semn nu de mare abilitate politică, ci de proastă guvernare. O guvernare ce anulează agenția morală a celor chemați să voteze nu poate fi altfel.